

Parlamentariskt och utomparlamentariskt

Sven Thorstenson

1945

Värdet av den parlamentariska eller den utomparlamentariska verksamheten har ständigt varit det centrala tvisteämnet inom arbetarrörelsen och kommer väl att så förbli länge än. Framför allt är ju socialdemokratien den parlamentariska verksamhetens fanbärare och desslikes en ivrig förnekare av, att utomparlamentarisk verksamhet har något egentligt värde. Syndikalismen är å sin sida ideologiskt förankrad i den direkta aktionen och hävdar, att lagstiftningen endast har en mycket sekundär betydelse. Livet gestaltas icke väsentligen efter lagstiftningens anvisningar, snarare är det lagstiftningen, som söker anpassa sig efter livets egna krav. Lagstiftningen inregistrerar förändringarna i det levande livets kraftspel, men icke stort mera. För genomförandet av åttatimmars-dagen vilja gärna parlamentarismens anhängare inkassera förtjänsten, medan de till nära nollvärdet nedskruvade fackliga aktionernas betydelse för lagstiftningsresultatet. Felaktigheten häri har förut klarlagts i vår tidskrift. I samband med klarläggandet av en annan "parlamentarisk seger", nämligen författningsförändringen 1919, som också kallats demokratiens genombrott här i landet, kastas också nytt ljus över åttatimmarslagens tillkomst.

Fil. lie. Gunnar Gerdner har publicerat utdrag av dagböcker, som förts av tvenne av den Edénska regeringens medlemmar 1918. Den ene är Värner Rydén och den andre är icke namngiven. Dessa anteckningar ådagaläggja klart och tydligt, att såväl författningsförändringen med den allmänna rösträttens införande som åttatimmarslagen frampressades helt och hållet av utomparlamentariska krafter, vilka till och med gjorde kungahuset till propagandister för författningsförändringen och påkörare för att förmå högern att frångå sin intransigenta hållning. Det förhöll sig ju på det sättet, att det var högern, vilken suveränt dominerade första kammaren, som var det egentliga hindret för de krävda reformerna.

År 1918 var ett revolutionernas och den sociala orons år ute i världen. Redan 1917 hade världskriget framkallat en revolution i Ryssland och från denna utgick en intensiv verksamhet för att förmå arbetarna i det övriga Europa att följa dess exempel och likvidera kapitalismen. Det ryska exemplet influerade naturligtvis arbetarna i andra länder och 1918 kom med revolutioner i Österrike, Ungern och Tyskland. Det borgerliga samhället fick frossbrytningar och skakade i sin grundval. Till och med det eljes idylliska svenska borgardömet oroades av apokalyptiska hallucinationer och feberfantasier. Den svåra livsmedelsbristen och dyrtiden här i landet hade frambringat ett starkt utbrett missnöje bland de arbetande massorna, som menade att nu kunde tiden vara inne för ett revolutionärt ingripande. Den ungsocialistiska och syndikalistiska antimilitaristiska propagandan bland militären och bildandet av soldatråd inom armén och flottan hade gjort sitt. Det vänstersocialistiska partiet, som då närmast var bolsjevikiskt, drev också en revolutionärt siktande verksamhet. Och långt in i de socialdemokratiska massorna fanns det ett jäsande missnöje, som kunnat bli farligt för den kapitalistiska ordningen, om det bara fått en lämplig utlösning.

Enligt de ovan omnämnda publicerade dagboksanteckningarna hade den tyska revolutionens utbrott ökat den svenska politikens atmosfäriska tryck. Överståthållaren hade rapporterat till statsminister Edén, att arbetarnas vänsterriktning "stod färdig att realisera en plan, som bland annat syftade till att störta dynastin, avskaffa första kammaren och upprättandet av arbetar- och soldatråd". Regeringen förnam ödets hotande vingslag och kungahuset blev förskräckt. Det var inte längre bondetågsmonarken från 1914, som kavat fronderade mot den allmänna opinionen, det var en ängslig och förskrämd bärare av kronan, som med åtskillig byångest tydde sig till den liberala regeringen, i vilken det satt fyra socialdemokratiska ministrar. Rydéns dagbok berättade:

Kungen var uppenbarligen mycket uppriven av underrättelserna från Tyskland och över drottningens öde, om vilket intet avhörts. Han återkom gång på gång till bolsjevikfaran från Ryssland och påyrkade energiska åtgärder häremot. Han vände sig därvid till regeringen med begäran om ett uttryckligt kollektivt löfte av regeringsmedlemmarna, vartill jag emellertid på grund av den svävande frågeställningen ej gav något svar. Tillspord om anledningen svarade jag: "Jag älskar bolsjevikerna ungefär lika varmt som Ers Majestät, men jag vill att man skall förfara med förstånd. — och ännu har jag inte haft att ta ståndpunkt till ett positivt förslag." Svaret utlöste hos kungen och regeringskamraterna en glad stämning.

Revolutionsfaran tedde sig tydligen högst allvarlig för regeringen och det är tydligt, att de socialdemokratiska representanterna voro lika förskräckta för folkets utomparlamentariska verksamhet som de borgerliga.

Vad som i denna hotande situation stod att göra var naturligtvis att genom lämpliga eftergifter kal-mera den jäsande oron bland arbetarna. Lämpligt vore väl att genomföra en författningsreform, som gav folket allmän rösträtt, och eventuellt göra andra eftergifter, som kunde ge folket den felaktiga, föreställningen, att det nu var folket, som fick makten i landet och bestämde över sitt eget öde. Redan den 6 november hade kungen och kronprinsen anslutit sig till regeringens ännu något oklara intentioner, Monarkin var på det klara med, att betydande eftergifter måste göras, om kronan inte skulle blåsa av skulten vid en revolutionär stormvind. Rydén refererar tillståndet i landet på följande sätt:

”Civilministern redogjorde för en rapport, som polismästaren under dagens lopp avlämnat angående ordningsmaktens hållning i Stockholm. Militären vore ingenstädes att lita på. Icke ens vid hästgardet skulle en pålitlig skvadron kunna uppdrivas. Om regeringen vid ordningens upprätthållande behövde hjälp utöver polismakten, så visste polismästaren ingen annan utväg än att vädja till Stockholms landstormsförening om frivillig hjälp. Polisen vore pålitlig, om den icke finge mot sig revolterande kavalleri, vilket emellertid vore mycket sannolikt, som läget nu tedde sig...”

Detta var på dagen den 12 november. Polisen var det enda lilla hopp, regeringen kunde haka sig fast vid, men om det gällde allvar, var den tydligen av intet värde. Den var inte tränad för gatustrider och då den hade utsikt att få revolterande kavalleri emot sig, så hade den ingen betydelse. På kvällen rapporterade sjö- och krigsministrarna vid ett nytt. regeringssammanträde om situationen inom armén och marinen:

”Båda vitsordade att stämningen vore mycket revolutionär. Försiktighetsåtgärder hade vidtagits i flera avseenden. Särskilt opålitliga truppförband hade hemförlovats och inom flottan avlägsnats till Karlskrona. Ur alla gevär i förråden hade slutstyckena uttagits och lämnats i förvar hos pålitliga officerare. I Norrbotten hade landstormsförrådets gevär förts till Boden. Efter framställning från polismästaren hade även kulsprutorna berövats sina slutstycken ...”

Goda råd voro dyra. Man fann då på, att man skulle söka kontakt med de lojala ar-arbetarledarna för att med deras bistånd söka avvärja oroligheter. Stockholms Landstormsförening ville regeringen inte knyta an till. Man förstod väl, att detta bara skulle göra ont värre, eftersom denna sammanslutning till stor del bestod av element, som verkade utmanande på arbetarna. Per telefon tillkallades därefter Herman Lindquist, Landsorganisationens dåvarande ordförande, och statsministern berättade honom, vad han visste om vänsterelementens samhällsomstörtande planer, och hemställde om Landsorganisationens hjälp för att hindra oroligheter och äventyr:

Lindquist framhöll att regeringen för att kunna hålla rörelsen bland folket inom laglighetens ramar måste vidta radikala åtgärder, särskilt med avseende på författnings- och normalarbetsdagsfrågorna. Skedde så, trodde Lindquist, att fackföreningsfolket skulle stödja regeringen.

Påföljande dag vidtogos åtgärder för att komma i kontakt med arbetarnas politiska representanter. På kvällen den 13 nov. sammanträdde i konstitutionsutskottets lokal de medlemmar av socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd och partistyrelsen, som vistades i staden jämte partiets fyra representanter i regeringen. Här om berättar nu Rydén dagboksanteckningar följande intressanta saker:

På aftonen sammanträdde i konstitutionsutskottets lokal de medlemmar av socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd och partistyrelsen, som vistades i staden, jämte partiets fyra representanter i regeringen. Överläggningarna pågingo i fyra timmar och präglades till en början av ganska divergerande meningar. En rent revolutionär linje företrädde av Olof Olsson; som ansåg att det nu framför allt gällde att samla hela arbetarklassen, även vänstersocialister och syndikalis-ter, till en gemensam aktion för att göra rent hus med det borgerliga samhället. Per Albin Hansson och Bernhard Eriksson hävdade att kraven måste ställas mera radikala än socialdemokraterna inom regeringen gjort. Utom författningsrevisionen i av oss föreslagen omfattning borde framföras krav på republik, första kammarens avskaffande, åttatimmarsarbetsdagens omedelbara genomförande, allmänna värnpliktens avskaffande och avvärjning jämte en del industriens socialisering.

Kunde dessa krav ej genomföras på frivillighetens väg, finge partiet vara berett till en revolutionär aktion. Gustav Möller varnade mot tillgripandet av olagliga medel, men ansåg att republikkravet borde upptagas till omedelbart genomförande. Branting varnade enträget mot revolutionära vägar. Ryssland vore ett avskräckande exempel, och ingen visste hur förhållandena i Tyskland komme att gestalta sig.

Olof Olsson var således den ende, som intog en revolutionär ståndpunkt och ville samla alla socialistiska arbetarriktningar för en avgörande aktion för kapitalismens likvidering. Ytterst på andra sidan stod Branting, som varnade, och Gustav Möller, som nöjde sig med monarkins avskaffande, medan Per Albin Hansson och Bernhard Eriksson representerade ett slags center, som lekte radikal och talade om revolutionär aktion för författningsrevision, republik, första kammarens avskaffande, åtta-timmarsdagen, avskaffandet av den allmänna värnplikten och försvaret i dess helhet samt viss industrisocialisering. Men denna center fick man inte ta på allvar, vilket framgick därav, att den ingenting gjorde för att utlösa den revolutionära aktionen. Den tog tillbaka kampen mot kungahuset, värnplikten, försvaret och första kammaren, och den fordrade icke industrisocialisering och tills vidare icke heller åtta-timmarsdag. Sedan återstod nästan ingenting. Dess kälkborgerliga mentalitet var ett oöverstigligt hinder för handling.

Statsministern insåg emellertid nödvändigheten av, att något gjordes. Han förenade sig med socialdemokraterna och småningom blev det ett resultat under 1919, Författningsrevisionen genomfördes jämte åttatimmarslagen. LO-ombudsmannen Claes Tholin skrev: Under dånet av revolutionens åskor i öster och söder antog den svenska riksdagen lagen om förkortad arbetstid.

Både konungen och kronprinsen voro aktivt verksamma för att påverka högern till eftergifter. De voro rädda om tronen. Kronprinsen gav t. o. m. uttryck åt den uppfattningen, att regeringsprogrammet (författningsrevision och normalarbetsdag) var ett minimikrav. Kungen påverkar högern vad han kan, säger en av dagböckerna och tillfogar: Nyss var Rosenblad (slottskommendanten) hos mig skickad av kungen och när jag sade honom — denne reaktionär — att vi kommer med en radikal författningsändring, svarade han: "Guskelov!".

Att det inte var någon parlamentarisk verksamhet, som åstadkom dessa reformer, utan att de blevo frampresade genom inflytandet av och rädslan för de utomparlamentariska krafter, som voro i verksamhet utom och inom landet, är odisputabelt. De politiska ledarna, i parlamentet, hade icke ens kraft att avpressa riksdagen de eftergifter, som den kunnat avpressas. De ställde sig till "samhällsbevarandets" förfogande och verkade återhållande på arbetarmassornas handlingsvilja. De bidrogo med sin verksamhet att rädda kapitalismen och spelade därmed en reaktionär roll i samhällsutvecklingen. Dagboksanteckningarna ådagalägga den utomparlamentariska verksamhetens avgörande betydelse. Det bedrövliga är bara, att denna utomparlamentariska verksamhets möjligheter icke utnyttjades helt.

Det Anarkistiska Biblioteket

Sven Thorstenson
Parlamentariskt och utomparlamentariskt
1945

Syndikalismen 1945

www.anarkistiskabiblioteket.se